

УДК 343.98:502

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2022.22>**С. В. Татаренко**

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

Донецького державного університету внутрішніх справ

orcid.org/0000-0001-9425-0227

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИ, ЩО ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Статтю присвячено вивченню характерних ознак і особливостей особи, що вчиняє кримінальні правопорушення. Встановлено, що особа правопорушника як елемент криміналістичної характеристики визнається усіма вченими-криміналістами та входить до структури криміналістичної характеристики усіх видів кримінальних правопорушень. У криміналістиці особа правопорушника розглядається як система відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та охоплює демографічні, соціальні, психічні, фізіологічні та інші дані, які характеризують правопорушника. Використання на практиці типового портрету правопорушника надає працівникам практичних підрозділів інформацію про типові риси і особливості правопорушників певної категорії, сприяє швидкому викриттю і затриманню особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Досліджено наукові праці щодо визначення типового портрету та узагальненої характеристики особи екозлочинця. Детальне вивчення типових ознак, рис і особливостей особи, що вчиняє екологічні кримінальні правопорушення сприяє розробленню типової характеристики правопорушника, який охоплює дані про те, якими знаннями і навичками володіє правопорушник, його освіту та професійну діяльність, родинні зв'язки, коло спілкування та соціальне становище. Особа правопорушника як елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля є одним з найбільш інформативних елементів, який тісно пов'язаний зі способом вчинення кримінального правопорушення, особою потерпілого, типовою слідовою картиною, предметом кримінально-протиправного посягання.

За результатами дослідження окреслено відомості, які мають значення під час розроблення типової характеристики особи правопорушника, що вчиняє кримінальні правопорушення проти довкілля, до яких доцільно віднести демографічні дані (стать, вік), дані, що характеризують професійну діяльність особи, соціальні ознаки (освіта, місце проживання, сімейний стан), психологічні ознаки (інтелект, звички, вміння, навички).

Ключові слова: криміналістична характеристика, особа правопорушника, злочинець, кримінальне правопорушення, типовий портрет, кримінальні правопорушення проти довкілля.

Tatarenko S. V. FORENSIC PORTRAIT OF A PERSON COMMITTING CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT

The article is devoted to the study of the characteristic features and characteristics of a person who commits criminal offenses. It has been established that the person of the offender as an element of forensic characterization is recognized by all forensic scientists and is part of the structure of forensic characterization of all types of criminal offenses. In criminology, the person of the offender is considered as a system of information about the person who committed the criminal offense and includes demographic, social, mental, physiological and other data that characterize the offender. The use in practice of a typical portrait of an offender provides employees of practical units with information about the typical features and characteristics of offenders of a certain category, contributes to the quick exposure and detention of a person who has committed a criminal offense.

Scientific works on the definition of a typical portrait and generalized characteristics of an ecocriminal were studied. A detailed study of the typical signs, traits and characteristics of a person who commits environmental criminal offenses contributes to the development of a typical characteristic of the offender, which includes data on what knowledge and skills the offender possesses, his education and professional activity, family ties, circle of communication and social status. The person of the offender as an element of the forensic characterization of criminal offenses against the environment is one of the most informative elements, which is closely related to the method of committing the criminal offense, the identity of the victim, a typical trace picture, the subject of the criminal offense.

According to the results of the research, information is outlined that is important when developing a typical characterization of an offender who commits criminal offenses against the environment, which should include demographic data (gender, age), data characterizing a person's professional activity, social characteristics (education, location residence, marital status), psychological characteristics (intelligence, habits, abilities, skills).

Key words: forensic characteristics, person of the offender, criminal, criminal offense, typical portrait, criminal offenses against the environment.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань криміналістичної характеристики є розкриття типового портрету особи, що вчиняє певний вид кримінальних правопорушень. Вивчення характеристики особи правопорушника проти довкілля має як наукове, так і практичне значення, так як надає інформацію про типові ознаки, риси і особливості правопорушника, а саме дані

про те, якими знаннями і навичками володіє правопорушник, його освіту та професійну діяльність, родинні зв'язки, коло спілкування та соціальне становище. Використання на практиці типового портрету правопорушника надає працівникам практичних підрозділів інформацію про типові риси і особливості правопорушників цієї категорії, сприяє постановці слідчих версій на початко-

вому етапі розслідування, викриттю і затриманню особи, що вчинила кримінальне правопорушення. А тому, вбачається необхідність у розробленні узагальненого портрету особи, що вчиняє екологічні кримінальні правопорушення, побудованого на теоретичних працях науковців та аналізі судової та слідчої практики розслідування кримінальних правопорушень проти довілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень особа правопорушника стала об'єктом дослідження В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.К. Весельського, В.Г. Гончаренка, Г.А. Густова, В.А. Журавля, М.О. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.П. Коржа, С.В. Кузьміна, Г.А. Матусовського, М.О. Селіванова, А.В. Старушкевича, В.Г. Танасевича, М.П. Яблокова та ін.

Особа правопорушника як структурний елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довілля досліджувалась такими науковцями як В.К. Барвенко, А.Ф. Волобуєв, С.Б. Гавриш, В. Г. Грузкова, А.Л. Дудников, С.О. Книженко, Ю.Г. Корухов, В. О. Коновалова, Г.А. Матусовский, Л.Є. Моїсеєнко, О.В. Одерій, П.М. Маланчук, М.В. Перебитюк, М. В. Салтевський, А.П. Шеремет.

Виклад основного матеріалу. Особа правопорушника як елемент криміналістичної характеристики відзначається всіма вченими-криміналістами. Однак, які ознаки і властивості слід описувати – це питання залишається відкритим. Тому, особу правопорушника характеризують у кримінально-правовому, а частіше за все в кримінологічному аспекті, що найбільш розроблені в науці [12, с. 271]. Вчені-криміналісти зауважують, що вказівки на особистість ймовірного правопорушника і ймовірну жертву – це дані, які криміналістика черпає з кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень [1], так як криміналістична характеристика особи правопорушника повинна представляти людину як соціально-біологічну систему, властивості і ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються під час розслідування. До таких властивостей людини належать: фізичні, біологічні і соціальні [12, с. 271]. На нашу думку, виокремлення суто криміналістичних ознак особи правопорушника не є доцільним, а навпаки, необхідним є дослідження сукупності типових рис і ознак правопорушників для розроблення більш повного і розгорнутого портрету правопорушника, що вчиняє кримінальні правопорушення певного виду. А тому, під час вивчення особливостей особи правопорушника, важливим є звернення до кримінологічних та кримінально-правових наукових розробок, що надають характеристику особі правопорушника.

Особа злочинця – це комплекс властивостей злочинця, його зв'язків і відносин, пов'язаних з учиненням злочинів, що можуть бути використані для їх розслідування [6, с. 9]. Іншими словами це є опис людини, як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовуються для розкриття та розслідування кримінального правопорушення, пошуку правопорушника, його ідентифікації й викриття у вчиненні протиправного діяння [11, с. 28].

Криміналістика містить розробки щодо криміналістичної характеристики особи, що вчинила кримінальне правопорушення, в яких ідеться про прояви специфічних рис особистості в механізмі злочину та процесі слідоутворення [10, с. 167]. Зауважимо, що криміналістична характеристика особи правопорушника повинна містити типові ознаки, риси і особливості правопорушника, які впливають на вибір способу вчинення правопорушення (спеціальні знання і навички, спеціалізація або кваліфікація) та взаємодію з навколишньою обстановкою, що знаходить вираження у слідах вчинення кримінального правопорушення. В цьому вбачається зв'язок таких елементів криміналістичної характеристики як особа правопорушника, спосіб та обстановка вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення.

У криміналістиці існує думка, що особа правопорушника є сполучним елементом для всіх інших елементів криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення, оскільки предмет злочинного посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, залишені сліди тощо завжди обумовлені особистісними якостями правопорушника, а дії, які він реалізовує під час вчинення кримінального правопорушення є взаємозалежною системою внутрішніх (психічних) і зовнішніх (динамічних) проявів. В криміналістиці виділяють такі взаємозв'язки особи злочинця з іншими елементами криміналістичної характеристики: 1) спосіб вчинення – потерпілий – правопорушник; 2) типова слідова картина – спосіб вчинення – правопорушник; 3) спосіб вчинення – правопорушник; 4) предмет кримінально-протиправного посягання – правопорушник [11, с. 28-29]. Такі взаємозв'язки і взаємозалежності між певними елементами криміналістичної характеристики і особою правопорушника пояснюються тим, що правопорушник під час здійснення протиправної діяльності обирає спосіб вчинення кримінального правопорушення в залежності від своїх можливостей, навичок, вмінь та обставин, які сприяють або заважають вчиненню кримінального правопорушення, а в результаті свого злочинного наміру та взаємодії із навколишньою обстановкою залишає сліди вчинення кримінального правопорушення.

Криміналістична характеристика особи правопорушника зазвичай здійснюється за такими ознаками й властивостями: а) соціальними – соціальне становище, освіта, національність, сімейний стан, професія; б) психологічними – світогляд, переконання, навички, звички, емоції, відчуття, темперамент; в) фізіологічними – анатомічні й функціональні ознаки, біохімічні особливості тощо [11, с. 28]. Також, до комплексу ознак особи як елемента криміналістичної характеристики повинні бути включені всі ознаки, які придатні для висунення обґрунтованих версій, визначення ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку й викриття винного. Частина їх має не тільки кримінально-правове значення (наприклад, попередні судимості, у тому числі й за злочини проти довкілля), але й переважно криміналістичне, оскільки використовується для розкриття та розслідування злочину (наприклад, «почерк» злочинця). Конкретний зміст цього елемента криміналістичної характеристики визначається набором ознак особи, специфічних для осіб, що вчиняють злочини проти довкілля, і суттєвих для успішного розслідування. До таких можуть бути віднесені ознаки: а) соціальні – соціальний стан, освіта, расово-етнічна приналежність, сімейний стан, професія та ін.; б) психологічні – світогляд, переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо; в) фізіологічні – анатомічні та функційні ознаки, біохімічні особливості крові, слини, поту та ін.; г) біографічні – збір, аналіз даних про життєвий шлях людини як особистості й суб'єкта діяльності (аналіз людської документації, свідчень сучасників діяльності самої людини й т.ін.); демографічні та ін [10, с. 167-168]. На думку В.В. Тищенко, дані стосовно осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення певної категорії повинні містити відомості, що характеризують типову особу правопорушника, який вчиняє протиправні дії певної спрямованості, і сприяють побудові версій щодо нього, його пошуку й установленню. Криміналістично значущі властивості особи правопорушника можна поділити на три групи: 1) біологічні, що включають статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну і волюву сфери таких осіб; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, місце проживання, родинний стан тощо [4, с. 353-354].

Заслугове на увагу думка науковців про те, що криміналістична характеристика особи злочинця – це система відомостей про особу, яка вчинила злочин. Така характеристика сприяє попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів і є невід'ємним елементом криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення. Вона охоплює ряд підструктур, основними з яких є: соціальнодемографічна (дані:

про соціальне становище, рід занять та професійної приналежності (робітник, службовець, само зайнята особа, учень, пенсіонер, особа, не зайнята суспільно корисною працею та ін.) та психологічна (соціально зумовлені риси, які визначаються як індивідуальними особливостями психічних процесів, так і набутим досвідом. До цих властивостей відносяться спрямованість особистості, її моральні якості, знання, навички, звички, рівень особистої культури. Крім того, в психологічну структуру особистості входять індивідуальні особливості окремих психічних процесів (пам'яті, мислення, емоцій, волі), а також темперамент, інколи – патологічні зміни психіки). Практичне значення вивчення цих підструктур у попередженні злочинів полягає у тому, що з їх допомогою вирішуються завдання щодо: 1) можливого здійснення тактичного впливу на підозрюваного (обвинуваченого), в тому числі з метою недопущення вчинення ним злочинів у майбутньому; 2) накопичення та аналізу криміналістично значущої інформації про обставини, які сприяли вчиненню злочину [13, с. 278].

Вченими-криміналістами розроблено типові портрети та узагальнені характеристики особи, що вчиняє кримінальні правопорушення проти довкілля. Розглянемо деякі з них.

О.В. Одерій провів аналіз особи екологічного злочинця, з корисної, хуліганської та посадової позицій та відмежував особливості (рисни) екологічного злочинця, які його відрізняють від інших злочинців : 1) зайняття професійною (чи службовою) діяльністю, наслідки якої навмисно чи через необережність можуть бути шкідливими для природного середовища, в якому перебуває людина; 2) захоплення, що пов'язані з природою (мисливство, рибальство, колекціонування природних предметів та ін.); 3) обізнаність щодо закономірностей фізичних і біологічних явищ, яка може бути використана із злочинними намірами; 4) наслідкування згубних для природного середовища, в якому перебуває людина, традицій, звичок, ритуалів; 5) психофізіологічна здатність до вчинення діянь, які завдають шкоду природному середовищу; 6) брак екологічних знань; 7) віднесення охорони навколишнього природного середовища до другорядних проблем. Таким чином, екологічний злочинець – це особа (чоловік), віком від 20 до 55 років, переважно із середньою освітою, безробітна або працююча на тимчасових роботах (за винятком службових осіб), одружена і може бути як мешканцем міста, так і села, яка має утриманців, без помітно виражених дефектів правової та моральної свідомості, зосереджена на вчиненні виключно одного чи декількох видів злочинів проти довкілля і здатна передбачити результати своєї діяльності завдяки спеціальній фаховій підготовці, життєвому досвіду, але така, що ігнорує

важливість охорони навколишнього природного середовища за рахунок віднесення цієї проблеми до другорядних [10, с. 177-178].

А. Ф. Волобуєвим, С. О. Книженко, О. В. Одерієм, Р. Л. Степанюк здійснено криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля відповідно до особливостей механізму вчинення цих злочинів та надано характеристику особи екологічного правопорушника відповідно до кожного підвиду кримінальних правопорушень проти довкілля, яку і пропонуємо розглянути.

1. Особою правопорушника, що вчиняє злочини шляхом незаконного корисливого вилучення природних об'єктів (ст. ст. 240, 246, 248, 249, КК) є звичайними особами (групою осіб). Як правило, це чоловіки працездатного віку, які не мають постійного заробітку. Але поступово зростає і кількість таких злочинів, що вчиняються особами, на яких покладено обов'язок щодо охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (єгерями, лісниками тощо).

2. Кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом забруднення природних об'єктів (ст. ст. 239, 241, 242, 243 КК) охоплюють дії та бездіяльність службових, спеціально уповноважених та інших осіб, унаслідок яких водні об'єкти, землі або атмосферне повітря насичуються шкідливими речовинами. Службові особи підприємств, установ чи організацій (директор, заступник директора, начальник цеху) та головні спеціалісти або спеціалісти підприємства, установи чи організації (головні інженери, інженери, начальники змін, майстри й інші особи, відповідальні за правильне ведення технологічного процесу та дотримання інших природоохоронних правил, установлених нормативними актами). Суб'єктами злочинів можуть бути й пере-січні працівники підприємств, які працюють безпосередньо з потенційними забруднювачами на потенційних джерелах забруднення (працівники очисних споруд, агрегатів газоочищення та пиловловлення, водії транспортних засобів, що перевозять відходи виробництва, мінеральні добрива, отруто-хімікати, нафтопродукти тощо).

3. Кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом знищення (пошкодження) природних об'єктів (ст. ст. 245, 250, 252 КК) вчиняють службові, спеціально уповноважені та інші особи. Серед службових осіб варто виділити керівників суб'єктів господарської діяльності та керівників заповідників і заказників (інших об'єктів природно-заповідного фонду). До спеціально уповноважених належать особи, які відповідають за проведення будівельних, днопоглиблювальних і вибухових робіт, видобування піску, гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду, особи, на яких

покладено обов'язок уживати заходів щодо забезпечення режиму охорони об'єктів природно-заповідного фонду, тощо. Серед інших осіб варто виділити приватних підприємців, які порушують норми екологічного законодавства.

4. Кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом порушення встановлених правил екологічної безпеки (ст. ст. 236, 237, 238, 244, 247, 251, 253, 254 КК) вчиняють три групи осіб. Перша група охоплює: 1) службових осіб державних органів виконавчої влади (державних інспекторів з карантину рослин, службових осіб центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів; службових осіб еколого-експертних підрозділів Міністерства екології та природних ресурсів України тощо); 2) службових осіб підприємств, установ, організацій (керівників господарств, архітекторів, керівників проектних бюро, відділів, інститутів; членів приймальних або ліквідаційних комісій підприємств, установ, організацій тощо). Друга група охоплює: 1) осіб, які відповідають за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки; 2) представників підприємств, установ чи організацій, уповноважених надавати технічні умови щодо інженерного забезпечення об'єкта архітектури, й осіб, які розробляють робочу документацію для будівництва, тощо. Третя група охоплює орендарів і власників земельних ділянок [6, с. 184-192].

Л.П. Паламарчук серед осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення проти довкілля виділяє такі групи: 1) відповідальні працівники підприємств, установ та організацій, які за характером своєї діяльності зобов'язані дотримуватись природоохоронних правил чи контролювати їх виконання іншими особами; 2) працівники, які можуть вчинити кримінальні правопорушення проти довкілля як із власної ініціативи, так і за вказівкою своїх керівників; 3) особи, що вчиняють кримінальні правопорушення проти довкілля, що не зумовлені виробничою діяльністю [11, с. 305].

Т.В. Корняковою розроблено кримінологічну характеристику особи правопорушника – суб'єкта кримінальних правопорушень проти довкілля. Так, питома вага осіб чоловічої статі у загальній чисельності правопорушників становить 97,3%. Отже, таких злочинів учинено жінками лише 2,7%. Більшість правопорушників є мешканцями сільської місцевості, яких 73%, та жителів міст – 27%. Загалом серед правопорушників цієї категорії переважають особи віком від 29 до 49 років (54,8%). Невисокою є також питома вага осіб пенсійного віку (60 років і старше), яких у загальній масі виявлено лише 2,7% та 1,1% неповнолітніх. Майже дві третини правопорушників (65,2%) мали загальну освіту в обсязі повної загальної середньої (43%), базової загальної середньої (22,2%) і початкової загальної (4%). Питома вага

одружених – 61,4% та неодружених – 31,6%. Мали на утриманні неповнолітніх дітей – 38,7%, мали піклуватися про непрацездатних батьків – 5%, а 1,5% – про інших непрацездатних членів сім'ї. Постійною працею були зайняті 40,3%, з них посадовці (службовці) становлять 6%, кваліфіковані працівники – 15,4%, решта (18,9%) – особи, зайняті фізичною некваліфікованою працею. Посадовці (службовці) переважають серед засуджених за забруднення або псування земель (74,1%) і безгосподарське їх використання (50%). Питома вага раніше засуджених серед досліджуваних осіб 8,7% [3, с. 150-161].

Науковці акцентують увагу на тому, що особа, що вчиняє кримінальні правопорушення проти довкілля – це посадова особа, що займається плануванням і використанням природних ресурсів. Це керівники підприємств, державні діячі, наділені владними повноваженнями щодо охорони природних ресурсів [8, с. 285]. На думку С.Б. Гавриша, В.Г. Грузкової, А.Л. Дудникова, В.О. Коновалової, Г.А. Матусовського, Л.Є. Моїсеєнка, М.В. Салтєвського – це посадові особи, що займаються плануванням і використанням природних ресурсів: керівники підприємств, державні діячі, наділені владними повноваженнями охороняти природу і використовувати її ресурси в соціальній діяльності, нарешті, окремі фізичні особи, що задовольняють свої потреби з порушенням встановлених правил і знищують лісові масиви (порубка лісу, браконьєрські полювання і риболовля) [2, с. 72]. В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель до порушників екологічного законодавства відносять осіб, на яких покладено обов'язок додержання правил стосовно недопущення забруднень, що мали забезпечувати нормальне функціонування очисних споруд, а також інші особи, що виконують названі функції, або особи, з вини яких очисні споруди вийшли з ладу і забруднюють довкілля. Підвищує відповідальність цих осіб те, що вони певний період приховують порушення роботи очисних споруд, що спричиняє шкідливі наслідки як для працівників виробництва, так і для оточуючих осіб [5, с. 415]. Таким чином, ми бачимо, що правопорушниками цієї категорії є посадова особа, що має враховуватись під час досудового розслідування. Зазначимо, що І. Ф. Пантелєєв називає суттєвою ознакою професійні навички правопорушників, що знаходять своє відображення у визначених способах і прийомах учинення кримінальних правопорушень, які залишають на місці вчинення протиправних дій «почерк» правопорушника [7]. У практиці розслідування злочинів проти довкілля вчені охарактеризували такого злочинця наступним чином: зайняття професійною (або службовою) діяльністю, наслідки якої умисно або з необережності

можуть бути шкідливими для навколишнього середовища, в якій перебуває людина; захоплення, пов'язані з природою (полювання, риболовля, колекціонування природних предметів); обізнаність про закономірності фізичних і біологічних явищ, які можуть бути використані із злочинними намірами; психофізіологічна здатність до здійснення діянь, які завдають шкоди природному середовищу; відсутність екологічних знань [9, с. 93]. Отже, під час вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля важливу роль відіграє місце роботи правопорушника, займана посада та функціональні обов'язки у зв'язку з виконанням яких особа порушує законодавство щодо охорони навколишнього середовища.

Доцільно зазначити, що при розробці криміналістичної характеристики особи, що вчиняє кримінальні правопорушення проти довкілля враховуються типові елементи криміногенних ситуацій, що детермінують протиправну поведінку: схильність особи до порушень екологічних правил (зміна нормативів, спотворення звітності та ін.); стан природно-природних факторів (несприятлива дія температур, вологості, радіації; несприятливі умови роботи, непристосованість знарядь виробництва та ін.); невідповідна кваліфікація, нездатність приймати рішення у складних умовах); ослаблення соціального контролю (неадекватна оцінка значущості природоохоронних заходів та ін.); неналежне управління екологічною діяльністю (безконтрольність, нерозпорядність та ін.) [2, с. 72].

Висновки. Особа правопорушника як елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля є одним з найбільш інформативних елементів, який тісно пов'язаний зі способом вчинення кримінального правопорушення та слідовою картиною. Детальне вивчення типових ознак, рис і особливостей особи, що вчиняє екологічні кримінальні правопорушення сприяє розробленню типової характеристики правопорушника, що на практиці слугує швидкому викриттю і затриманню правопорушника.

Беручи до уваги наукові розробки вчених-криміналістів, слід визначити, що при вивченні особи, що вчиняє кримінальні правопорушення проти довкілля мають значення:

- 1) демографічні дані (стать, вік);
- 2) дані, що характеризують професійну діяльність особи (службова, (посадова) особа, працівник підприємства, установи, організації, підприємця, безробітній);
- 3) соціальні ознаки (освіта, місце проживання, сімейний стан);
- 4) психологічні ознаки (інтелект, звички, вміння, навички).

Література

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. Москва : Издательство НОРМА, 2000.
2. Экологические преступления; квалификация и методика расследования / С.Б. Гавриш, В.Г. Грузкова, А.Л. Дудников, В.Е. Коновалова, Г.А. Матусовский, Л.Е. Моисеенко, М.В. Салтевский / Консультационная юридическо-аудиторская фирма «Глобус». Х. : 1994. 226 с.
3. Корнякова Т. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця – суб'єкта злочинів проти довкілля (соціально-демографічний і кримінально-правовий аспекти). *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 150-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_115_21.
4. Криміналістика: підручник / За ред. В.В. Тищенко. Стереотипне видання, Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 556 с.
5. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2010. 464 с.
6. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Мальярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
7. Криминалистика : учебник / под ред. И.Ф. Пanteleeва, Н.А. Селиванова. Москва : Юрид. лит., 1988. 865 с. С. 465-466.
8. Криміналістична характеристика екологічних злочинів М. В. Перебитюк, А. О. Паламарчук. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 282-286.
9. Маланчук П.М., Рубець Е.Є. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 8 (21). С. 89-94.
10. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
11. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О.В. Бишевец, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеев та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. К. : Алерта, 2015. 536 с.
12. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.
13. Томин С.В., Лишак О.А. Криміналістична характеристика особи злочинця та її значення у вирішенні завдань криміналістичної профілактики / *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 65. С. 271-282. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads.pdf>.